

KGAOLO 6

6.0 PAPIISO

6.1 MATSENO

Mo kgaolong e go tla tlhagisiwa ka botlalo papiso ya boanedi mo go Mangomo le Lehudu jaaka e le ditlhangwa tsa mokwadi a le mongwe e bong Mmileng, M.T. Tshekatsheko ya boanedi ba dipadi tse pedi tse e tlhagisitswe ka botlalo mo kgaolong ya bone (4) le ya botlhano (5). Papiso ya boanedi ba tsona e tla kgweediwa ka molebo wa Bobapisi jaaka o aletswe lemorago mo kgaolong ya boraro (3). Ka molebo wa Bobapisi go tla senolwa gore boanedi ba ga Mmileng, M.T. mo dipading tse di fa isong:

- bo tshwana ka eng?
- bo farologana kae?
- a tshwano kana pharologano ya bona e tlisa kgolo kana poelomorago?

Papiso yotlhe e tla gapiwa le go dirwa go ikaegilwe ka mokgwa o e tlhagisitsweng ka teng mo kgaolong ya bone le ya botlhano. Go tlhalositswe mo kgaolong ya boraro fa papiso e ka dirwa ka ditiro kgotsa ditlhangwa tsa ditshaba tse di farologaneng le fa e le tsona dipuo tse di farologaneng. Ga go thona e bile ga go kganele ope go dira papiso le tshwantshanyo ya tiro ya motho/mokwadi a le mongwe jaaka go tla dirwa mo kgaolong e. Ntlha e, e setse e ritetswe ke Swanepoel (1990:43) a nopola Douwe Fokkema a re:

"Comparative investigation could proceed to the works of one author and the literary code of the author's works."

Ka go rialo go tla bapisiwa boanedi ba mokwadi a le mongwe mo mofuteng o le mongwe wa ditlhangwa.

Ditlhangwa tse pedi tse di fa isong, di golotswe ka dingwaga tse di farologaneng, Mangomo ka 1975 ya gatisiwa gape mo dingwageng tsa 1979 le 1980 fa Lehudu e le ka 1980, mme ya gatisiwa gabedi mo ngwageng wa 1985, ya bo ya gatisiwa gape ka 1986.

Ka papiso ya boanedi go tswa mo go tsona, go ka ntshetswa fa tsatsing dintlha tsa tshwano le pharologano ka mokwadi a le mongwe. Papiso e, ga e gabalele fela go bona gore go gaisa padi efe mme go ka tlhotlhomisiwa kamano ya boanedi ba tsona tsoopedi le go leka go supa kgolo le tswelelopele ya mokwadi.

Papiso e tla gapiwa gape go ikaegilwe ka dikao tse di setseng di neetswe mo tshekatshekong. Go tla ikaegwa segolo ka baanelwabagolo e bong Thuso le Semenogi gonne e le bona ba sekasekilweng ka botlalo mo kgaolong ya bone le ya botlhano.

6.2 PAPISO YA BOANEDI MO GO MANGOMO LE LEHUDU

6.2.1 PAPISO YA BOANEDI KA TLHAGISO YA TSHWANTSHO E E TLHAMALETSENG

6.2.1.1 KA MOKWADI

Go mo pepeneneng gore Mmileng, M.T. fa a tlhagisa baanelwa ka boena jaaka mokwadi ga a bue puo-phaa, o a potapota. Mo go Mangomo, Mmileng (1975:21) o kaya Thuso e le sesenyi mme ga a tote mafoko phatleng, o mo senola ka go re:

"Mo tlhogong ya gagwe go ne go tletse bosenyi."

Ka mafoko a, go mo go mmuisi go itemogela ka boena ka tiriso ya puo le tlhopho ya mafoko gore mokwadi fa a rialo o senola fa Thuso e ne e le sesenyi.

Pharologano e bonala fa mo go Lehudu teng mokwadi a tota mafoko le go a dirisa ka tlhamalalo fa a senola Semenogi ka go mo kaya fa e le mmolai. Mmileng (1980:6) o senola Semenogi ka go re:

"... gonne e le kwa go yone a tlhotseng a fetogile mmolai teng."

Go farologana le mo go Mangomo, mafoko a, a tswa ka tlhamalalo mo molomong wa mokwadi, a kaya moanelwa ka tlhamalalo ka ga seo a leng sona. Mokwadi ga a tlogelela mmuisi sebaka sepe sa go ikakanyetsa gore a ka bo a kaya eng.

Ka mabaka a a neetsweng, go bonala fa Mmileng a dirisa tlhagiso ya baanelwa ka karolwana ya mokwadi ka maphata a le mabedi. O dira jalo e le ka go kaya baanelwa ka tlhamalalo ka mafoko jaaka a dirile ka Semenogi le ka go potapotela e tswe a ntse a kaya mokgwa o o rileng o o senolwang ke ena kanamana jaaka a dirile ka Thuso fa godingwana.

Se, se tsweletsa fela go supa gore mokwadi o supa setaele se se farologaneng go tlhagisa moanelwa e ntse e le ka mokgwa o le mongwe. Mo go Mangomo, mokwadi, Mmileng (1975:3) o senola Selepe ka tlhamalalo fa e le mohumi ka go re:

"Fa re baya Selepe mo selekanyong sa baaganae e ne e le mohumi."

Teng mo go Mangomo, Mmileng (1975:18) o tlhagisa boboi ba ga Motshedise ka go re:

"Motshedise o ne a mo tshaba jaaka logadima."

Mokwadi fa, ga a kaye ka tlhamalalo fa Motshedise a ne a le boboi, o dirisa tshwantshanyo go supa mokgwa o Motshedise a neng a boifa mmaagwe ka ona.

Mmileng, mo go Lehudu, o tswelela go tswakanya tlhagiso ya gagwe ya baanelwa ka mokgwa wa tlhamalalo ka go farologana e tswe e le mo pading e le nngwe. Mmileng (1980:5) o tlhagisa Mokgalajwe ka tlhamalalo e le motho yo o tshabegang ka go re:

"Mokgalajwe... ene o ne a tshabega phetelela..."

teng mo go Lehudu, mokwadi o tlhagisa le go senola Legare jaaka motho yo o bonolo fela ga a tote kgang matlhong gone ena Mmileng (1983:27) o senola se ka go re:

"...Ka tebo ya matlho, a sa babe, e le motho wa batho fela."

Ka mafoko 'e le motho wa batho fela' go ka kaya bona bonolo, go sa tshwenye kana gona go nna motho yo o seng kotsi ka gope. Ka go rialo, Mmileng o tlhalositse bonolo ba ga Legare ka mafoko ao mmuisi a ka swetsang mokgwa o o rileng wa moanelwa ka ona. Mokwadi ka boena ga a bue puo-phaa fa moanelwa a ntse jaana kana jaana.

Mo dipading tse pedi tse, tlhagiso ya baanelwa ka mokwadi e a tshwana. Go ya ka dikao tse di neetsweng fa godingwana mokwadi o eta a supa ka mafoko ka tlhamalalo kana a kaya sengwe ka ga moanelwa go mo kaya mokgwa. Mokgwa oo, o tlhagisiwa ke ena ka tlhamalalo ka ga moanelwa, babuisi ba o tsaya le go swetsa ka moanelwa go tswa dipounameng tsa mokwadi kanamana.

6.2.1.2 KA BAANELWA BA BANGWE

Baanelwa ba ga Mmileng ba bua ka ba bangwe go ba senola mekgwa fela jaaka batho ba dira mo botshelong. Moanelwa a ka itsiwe ka go utlwiwa go tswa melomong ya baanelwa ka ena, ba mmua a le teng kana a seyo.

Go bonala pharologano mo mokgweng o wa tlhagiso go tswa dipading tsoopedi gorone mo go Mangomo baanelwa ba senola mekgwa ya ba bangwe segolo fa ba galefile, ba tenegile e bile ba sa rekegele ba bangwe. Selepe mo go Mangomo, o galefisitswe ke Thuso fa a goroga letsatsi le phirimile ka diesele mme o mo kaya ka tlhamalalo fa e le seganana. Mmileng (1975:48) o kaya se ka go re:

"Se ile kae seganana sele.?"

MmaSelepe le ena fa a tlaletswe, a tlhoka yo o mo thusang mo lelapeng morago ga loso lwa ga mogatse, o bona le go kaya Thuso jaaka molora. Mmileng (1975 :80) o senola mafoko a moanelwa a bua ka yo mongwe ka go tlhagisa MmaSelepe a re:

"...Bona Thuso. Melora."

Ka bobedi ba bona, Selepe le mmaSelepe ba bua ka tlhamalalo ka bokopa le go tlhoka mosola ga ga Thuso ba sa mo tota mo matlhong, ga ba mmolelele puo-phaa gore a ba ikutlwele.

Mo go Lehudu, baanelwa ba bua ka ba bangwe go ba senola mekgwa mme ba dira jalo ka maikutlo a a kwa tlase, go se dikomano le dikgalefo jaaka mo go Mangomo. Mathaithai o kopana le Bonoko, ba iketlile, ba tlotla fela ka go kaya Semenogi jaaka sekopa. Mafoko a ga Bonoko a le kwa tlase, a supa motlotlo fela jaaka Mmileng (1980:92) a a senola ka go re:

"...a mo tlotlela ka mosimane mongwe
corra-Setlalemetsi, sekopa se se tsamayang se
thulanya manyenane..."

Rakgadiagwe Seyanokeng le ena fa a bua le morwadi, a mo naya dikgakololo tsa botshelo, a sa omane, a sa galefa, o kaya Semenogi e le sekebekwa. O bua ka tlhamalalo ka ga Semenogi a se teng a re: Mmileng (1980 :110)

"...ka yo o dipadi di phatsimang mo dinepeng
yo, ene, sekebekwa fela, se se
tlhamaletseng."

Pharologano e tlišwa ke gore mo go Mangomo baanelwa ba laolwa le go gogelwa ke maikutlo a a kgoberegile go kaya ba bangwe jaaka ba ba kaya. Mo go Lehudu ba ba bua le go ba senola mekgwa ba phuthologile e le fela go ba bona jaaka ba ba bona go ya ka mokgwa o mabaka a ba senolang ka teng.

Mokgwa o, wa tlhagiso ya baanelwa ka ba bangwe, o tlhagisitswe ke mokwadi mo dipading tsoopedi o le maphata-mabedi. Baanelwa ba ka bua ka yo mongwe a na nabo e bile a ba reeditse fa mo lephateng le lengwe ba mo senola le go mmua a sa ba utlwe e bile a se na le bona. Mo go Mangomo, mosadimogolo mmaDinono o bolelela Selepe mo matlhong fa e le sekopa e bile a le matlhajana. Mo go Lehudu go le gantsi baanelwa ba kaana mekgwa ba sa

lebana mo matlhong, ntle le fa ntsalaa Legare a dira metlae le Legare mme a mmolelela fa e le sekopa gonne a latlha balwetse.

Dikainyana tse di neetsweng fa godingwana fa ka ga tlhagiso ya baanelwa ka ba bangwe mo boaneding jwa ditlhangwa tse pedi tse, di senola mafega le go sa iketlang mo go Mangomo fa mo go Lehudu di senola motlotlo o o edileng, o o tlwaelegileng fela ka ga batho, ba bua ba sa ronkgega maikutlo. Mabaka a tlhagiso e ka ga Mmileng, a amogelesega e bile a a kgodisa gonne le mo botshelong batho ba ka bua ka ba bangwe bontle kana bosula ba galefile kana ba bua fela ka phuthologo.

6.2.1.3 KA BAANELWA KA BOBONA

Mmileng ga a buise baanelwa ba gagwe ka tlhamalalo. O atisa go ba buelela kana go ba senola mekgwa ka go ba dirisa ditiro tse di rileng. Mo go Mangomo, moanelwamogolo Thuso ga a tlhagelele a ntsha nkgara, go ipolela se a leng sona. O tlhagisiwa ke mokwadi thata ka go mo dirisa ditiro tse babuisi ba tla ikakanyetsang ka bobona se a leng sona. Go ya ka tshekatsheko mo kgaolong ya bone, Thuso o tlhagelela go le gonnye fela a ikaya fa a sa tshwanelwa ke boitshwarelo. Se, se senolwa ke Mmileng (1975: 86) fa a mmula molomo ka go ipolela a re:

"A ipona phoso tota, e bile a bona gore ena ga a tshwanelwa ke boitshwarelo."

Go ipolela go, go supa ka tlhamalalo fa a itlhobogile. Selepe le ena o tlhagelela a kgabola fela mabapi le go ipolela kanamana, o ikaela ngwetsi

ya gagwe Seeng ka tlhamalalo fa e le molora, a se na mosola mme a ipheletse. Mokwadi, Mmileng (1975:55) o mo tlhagisa a ikaya ka go re:

"A lemotsha ngwetsi ya gagwe gore ena Selepe e setse e le molora."

Go mo mpaananeng gore baanelwa ba Mangomo ga ba ipolele thata ba bolelwa ka mekgwa mengwe go itsiwe jaaka ka ditiro, dipuo tsa ba bangwe le ka ga mokwadi kanamana. Mmuisi o tlhoafalela go utlwa kodu ya bona ba ikitsise mekgwa le gore ke batho ba ba ntseng jang fela Mmileng o ba timile go dira jalo.

Ga go pharologanyo e e kalo ka mekgwa o wa tlhagiso mo go Lehudu. Moanelwamogolo Semenogi le ena o puo khutshwane fela jaaka Thuso mo go Mangomo. O utlwala a ipolela ka tlhamalalo go se kae fela ka nako ya fa a ikaela Mfiedi e bong moratiwa wa gagwe fa ena a sa batle puo e telele. Go nna puo khutshwane go, go mo tswala molomo go ya go ile, o itsiwe ka mekgwa mengwe ntle le go ipolela puo-phaa mo baanelweng ka ena. O itlhagisa ka ditiro le go senolwa ke ba bangwe.

Mokwadi o batla a timile baanelwabagolo Thuso le Semenogi go ipolela, o ba tsentse botshelo le go itshenola ka go ba neela matlhagatlhaga le thata ya go itshenola ka ditiro bogolosegolo.

Mo go Lehudu go tlhagelela ka botlalonyana ipolelo ya moanelwa ka boena ka ngaka Legare. O ikaya ka tlhamalalo fa a ole, a paletswe mme a boe gape a

ikae fa a le botlhale go gaisa ba bangwe. Ntlha e, e senotswe ke Mmileng (1980:71) fa a letla Legare go ipolela ka tlhamalalo a re:

"Nna ga ke a wa, ke pharame. Ke simolotse dilo tse dintsi fela ga ke a kgona go di wetsa."

Se, se supa fa ka Legare mo go Lehudu, Mmileng a atlegisitse lephatana le la ipolelo ka tlhamalalo ka moanelwa go na le mo go Mangomo mo lephataneng le, le sa neelwang tiriso e e bonalang.

Ka go rialo, go bonala sentle fa Mmileng a sa buise baanelwa ba gagwe ka tlhamalalo, o a ba buelela e bile o letla baanelwa ba bangwe go ba buelela. O letla le go kgontsha baanelwa ba gagwe ba itlhagisa ka ditiro go na le go ipolela ka tlhamalalo. Ga go pelaelo gore Mmileng ga a dumele mo baanelweng ba ba buang thata, segolo ba ba ipolelang fa bona ba le jaana kana jaana. O utlwala sentle ntle le pelaelo gore o dumela mo go reng motho a bolelwe ke batho ba bangwe e seng ena kanamana.

6.2.2 PAPISO YA BOANEDI KA TLHAGISO YA TSHWANTSHO E E SA TLHAMALALANG

6.2.2.1 TEO YA MAINA A BAANELWA

Go totobetse fa mokgwa o o bonolo wa go tshwantsha baanelwa ka setso mo ditlhangweng tsa Setswana e le wa go ba taya maina gonne leina le bopa karolo e e botlhokwa ya mong wa lona ka bokao ba lona. Mo ditlhangweng tse pedi tse di fa isong, Mmileng ga a dirisa maina a baanelwa go le kalo go senola botho ba bona.

Mo go Mangomo, maina a a bonalang a senola boanedi ke Thuso jaaka Selepe le Motshedise e bong batsadi ba gagwe ba neng ba itlhoma le tla ya boreelelong jaaka setso sa Motswana se kaya. Ke jaaka Mmileng (1975:13) a senola mabaka a teo ya leina le la ga Thuso ka kodu ya ga Selepe e re:

"A re ena o bone yo o tla mo emang nokeng, o bone Thuso."

Leina Thuso, mo lebakeng le, le kaya motho yo o tla tlang go thusa mo mathateng a a ntseng a le teng. Mo go Lehudu, moanelwamogolo ke Semenogi, o teilwe leina fela ke batsadi ba gagwe go mo farologanya le ba bangwe ka lona. Mo kgaolong ya botlhano go kailwe fa babuisi ba ka ikakanyetsa gore le ka tlhalosega jaaka mosimane a eta a menogana le botshelo go bona katlego. Ga se leina le le teilweng ka tlhamalalo le na le bokaokao bo bo tlhagisitsweng jaaka fa moanelwa a ka bidiwa Molotlhanyi, ga go tlhokege tlhaloso go mo senola mokgwa. Babuisi ba setse ba gabalela go mmona a dira ditiro tsa bolotlhanyi go totobatsa lebaka leo a teilweng leina leo ka lona.

Teo ya maina ga e na maemo go le kalo mo go Mmileng gonne go le gantsi ga a neye baanelwa ba bagolo e bong batsadi maina a bona tota. O dirisa go le gantsi sefane sa monna kgotsa leina la ngwana wa maitibolo go bitsa motsadi. Mo go Mangomo go bonala baanelwa ba bitswa ka tlhamalalo ka maina a a latelang:

- MmaSelepe
- MmaSeitiso
- MmaDinono

- Rraagwe Nakedi le
- Rraagwe Lephoi

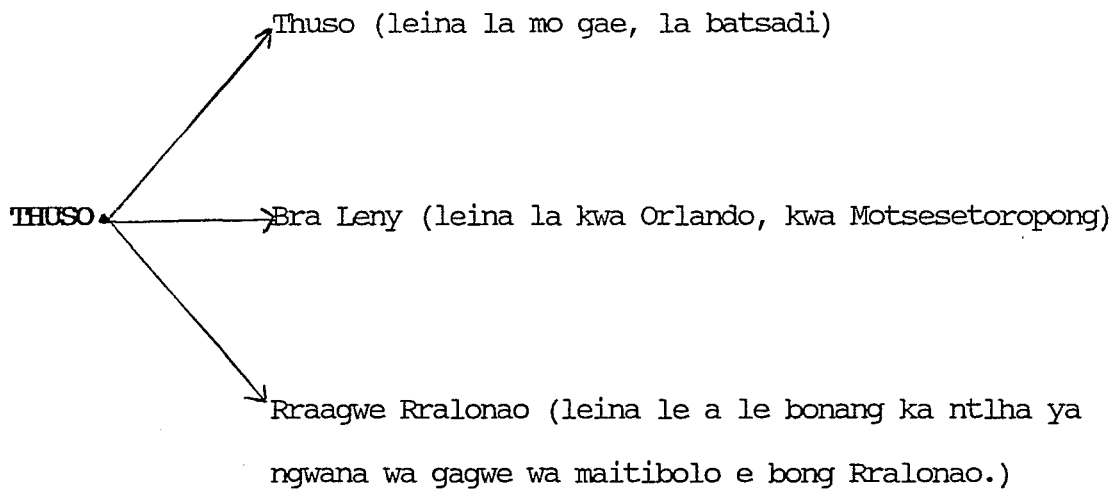
Mo go Lehudu le teng go bonala mokgwa o le mongwe wa go se teye moanelwa leina ka tlhamalalo jaaka:

- Mmaagwe Semenogi
- MmaNtshinogang
- MmaBonoko
- MmaLegare le
- Rraagwe Rralonao

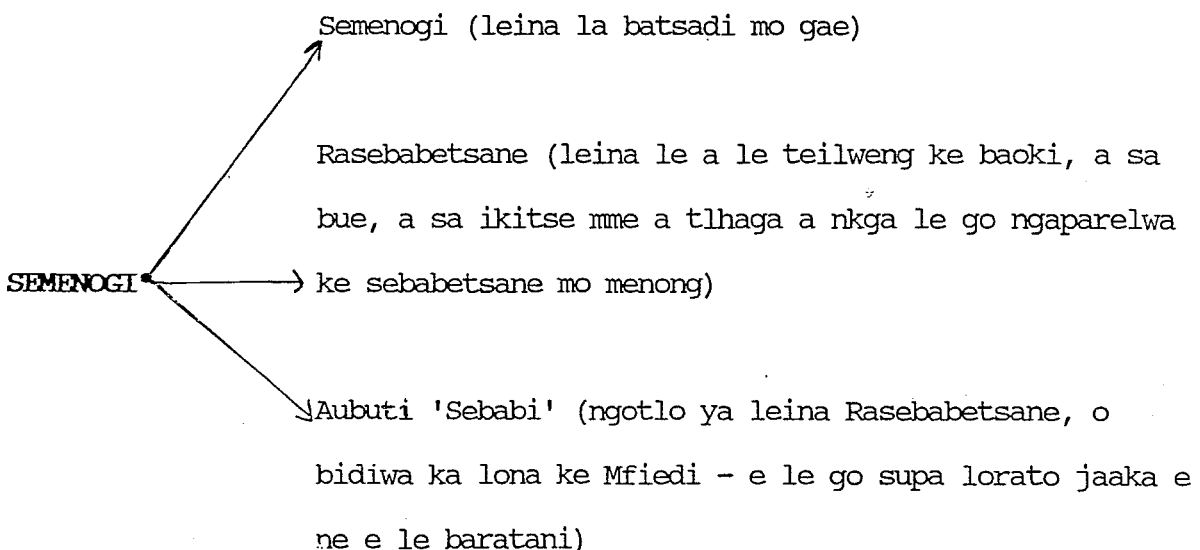
Ka dikao tse, go bonala fa Mmileng a taya baanelwa maina e le fela go ba farologanya le ba bangwe mme e se ka go ba senola mekgwa ka ona. Maina a a neetsweng fa godingwana fa, ga a dirisetswa lebaka lepe la boanedi. Go gatelela fa Mmileng a sa dirise teo ya maina go le kalo go supa boanedi o dirisa le maina a Seesimane go bitsa baanelwa ba gagwe. Mo go Mangomo, o na le Nelson le Leny, e le maina fela a a senang bokao bope.

Mo go Lehudu go bonala mo Mmileng a dirisitseng mainatota a batho mme e bile ka ona a ntse a supa bong ba baanelwa ka ona. Go bonala le go tlhagelela maina a tshwana le Seyanokeng le Mfiedi. Go ya ka setso sa Setswana, batho ba basadi ke bona ba yang nokeng e bile ba feelang malapa le dipatlelo. Maina a, ga a a teelwa mabaka a boanedi jaaka go senola mokgwa mongwe wa moanelwa. A teile fela go supa gore ke batho ba sesadi ba ba kgonang e bile go solofelwa fa ba tla dira ditiro tse di rileng.

Mmileng o dirisa gape setaele se se tshwanang mo ditlhangweng tsoopedi tse di fa isong fa gonne o na le go dirisetsa moanelwa a le mongwe maina a le mmalwanyana mo tsamaong ya ditiragalo tsa setlhangwa se le sengwe. Mo go Mangomo, Thuso e bong ena komang-ka-nna, o tlhagelela ka maina a a latelang go ya ka mabaka a a mo dikologang:

Mo go Lehudu le teng go bonala motlhala o le mongwe wa tiriso ya maina a le mantsi go moanelwa a le mongwe. Semenogi jaaka komang-ka-nna mo go Lehudu o teilwe maina ka mokgwa o o latelang:

Mokgwa o, wa tiriso ya maina a le mmalwa mo moanelweng a le mongwe o gwetlha mmuisi go nna kelotlhoko e seng jalo a ka eta a latlhegelwa ke baanelwa ba gagwe mo tsamaong ya ditiragalo.

6.2.2.2 IPOAPOELETSO YA BAANELWA

Tshenolo le tlhagiso ya baanelwa ka mokgwa wa ipoapoeletso ke pinagare mo ditlhangweng tse pedi tse di fa isong tsa ga Mmileng. Ka ona o kgona go tsenya baanelwa ba gagwe matlhagatlhaga a go bua le go dira ditiro tse di farologaneng go itsiwe ke babuisi bonolo. Mo ditlhangweng tse pedi tse, mokwadi o kgona go kokomatsa moanelwa a le mongwe mo tirong e le nngwe, go e dira gangwe le gape go fitlhela e mo senola mokgwa. Ka go dira jalo ga go thona fa mo bofelong moanelwa a ka kaiwa mokgwa o o rileng ka tiro kana ditiro tse a agang a di dira.

Ntlha e, e sedisiwa ka dikao tse di neetsweng ka baanelwabagolo mo dipading tsoopedi. Dikao tse, di senogile ka karolwana ya ipoapoeletso mo dipading tse di fa isong. Mabaka a a tlhagisitsweng ka baanelwa ba mo tshekatshekong ya bona a kokoantswe ka go leba le go sala ditiro tse ba neng ba di dira gangwe le gape mme tsa ba senola mekgwa go itsiwe botoka ka yona.

Bontsi ba baanelwa ba ga Mmileng go tswa go Mangomo le Lehudu bo itsege thata ka ntlha ya ipoapoeletso. Se, se supa fa a rata baanelwa ba gagwe ba itirela e seng go direlwa e se nama. Baanelwa ba ga Mmileng, mo ditlhangweng tse pedi tse, ga ba patelediwe mekgwa, ba itshenola ka bobona ka go dira ditiro tse di farologaneng gore ba feleletse ba kaiwa jaaka ba kaiwa.

6.2.2.3 DIKOKOANYO KA GA BAANELWA

Mmileng, M.T. o tlhagisa tshobotsi ya moanelwa e le fela go itsise babuisi gore moanelwa ka motho yo o ntseng jang, o bopegile jang, o lebega jang go itsiwe botoka le go mo farologanya le ba bangwe fela. Ka tlhagiso e ya dipopego, o thusa fela gore baanelwa ba, ba kgone go ka tshwantshanngwa le batho ba nnete gonne dipopego tse dingwe di felela di tshwana le tsa bangwe mo botshelong.

Mo go Mangomo, tshobotsi ya ga Thuso e senolwa ka botlalo ke mokwadi, Mmileng (1975:2) e le go kgontsha mmuisi go nna le setshwantsho sa ga Thuso mo tlhaloganyong. Dipopego tsa ga Thuso ga di tlaleletse lebaka lepe la boanedi go mo senola mokgwa. Mo go Lehudu le teng go bonala fa Mmileng a ntse a tlhomame. Tshobotsi ya ga Semenogi e tlhagisitswe ka botlalo ke mokwadi, Mmileng (1980:1) mme a dira jalo a sa senole lebaka lepe la boanedi ka yona. Tlhagiso e, ya tshobotsi e letla mmuisi go kgona go bona le go amogela Semenogi jaaka motho yo o ka tshwantshanngwang le batho mo botshelong ba nnete.

Mmileng ga a senole gape mekgwa ya baanelwa ka mokgwa o ba aparang ka ona. Mo go Mangomo, o tlhagisitse ka tlhamalalo fa Selepe e le mohumi mme fa a mo apesa o tlhagelela fela ntle le go supa tlhase ya khumo. Ga a dire gore moaparo wa ga Selepe o itshupe fela ka bonako fa e le wa mohumi. Selepe o ikaparela fela jaaka Mmileng (1975:16) a neela ka botlalo tlhaloso ya ditlhako tsa gagwe.

"O ne a rwele ditlhako tsa dikgwele fa godimo, kwa tlase e le legaba la leotwana la mmotorokara... mo gongwe ditshetlho di ne di mo tlhaba a di rwele."

Mo go Lehudu le teng, ntlha e, e bonala fa a tlhagisa Semenogi e le ngwana wa monna yo o ruileng e bile a setse a tswa go boa kwa sekolong se segolwane mme a ikaparela fela borukhu ba kaki, bo bo sebata sa toitshe mo leragong. Go mo go mmuisi ka Semenogi, go ikakanyetsa lebaka le le dirang gore a apare jaaka mokwadi a kaya. Ka moaparo o, mokwadi ga a totobatse mabaka ape ka maemo a lelapa la gaabo Semenogi jaaka go kaya khumo kana khumanego.

Mabaka a, a supa ntle le pelaelo fa dipopego kana tsona ditshobotsi tsa baanelwa ga mmogo le moaparo wa bona di sa ba senole mekgwa ka gope mo dipading tse di fa isong.

Mo go Mangomo, Mmileng o batlile a tswakantse go le gonnye fela fa a tlhagisa rraagwe Thandile jaaka e le moanelwa wa tlaleletso a bopegile a le masetla, a le thata e bile a tshosa fela ka tebego ya matlho. Ga go makatse fa mo bofelong a rutlarutlana le rre Tshukudu e tswe e le moeng mo motseng, a tlhola gape a tlhorontshitse morwadie, a mo toulakaka a mo digela dingalo, a sa mo iteye jaaka rre a ka itaya ngwana e le wa gagwe. Se, se supa gore dipopego tsa ga rraagwe Thandile di sale di supile e bile di bontsha fa go ka se makatse fa a dira metlholo e a e dirang. Ka tshobotsi ya ga rraagwe Thandile, mokwadi o ne a alela ditiragalo dingwe maitshetlego le go supa fa dipopego tsa ga rraagwe Thandile di mo senola ka mekgwa o o rileng wa botho jaaka go nna thata le go betsakaka batho. Mo go Lehudu ga go jalo, gonne Mokgalajwe o ne a le bogale, a betsa, a tshabega mme a dira jalo jaaka e ne e le go tsenya ngwana yo o sa utlweng mo tseleng, e seng go kgantsha thata ya gagwe.

6.2.2.4 DIPHETOGO TSA BAANELWA

Mokgwa o moanelwa a tsamayang a fetoga ka ona go ya ka tikologo, le o maemo le mabaka a a mo dikologileng a mo amang ka ona, o ka mo senola mokgwa wa botho. Tsibogo ya gagwe go tsotlhe tse e ka dira gore a itsiwe a le jaana kana jaana. Go ka gakgamatsa gape fa motho/moanelwa a itshwara ka mokgwa o le mongwe botshelo ba gagwe botlhe, go se phetogo epe.

Moanelwa yo o sa angweng ke mabaka le maemo a o iphitlhelang a le mo go ona, o ka lebega jaaka yo o sa tsheleng, o tla tlhagelela e le wa mmopa e seng wa madi le nama.

Mmileng, M.T. o senotse ntlha e ya phetogo ya baanelwa go kgodisa ka e neela baanelwa ba gagwe maemo a go ka tshwantshwanngwa le batho bonolo. Mokwadi o rotse baanelwa ba gagwe disiramatlho gore ba kgone go tsibogela maemo a bona a botshelo ka matlhakore otlhe. Ntlha e, e botlhokwa jaaka le Brink a e lemogile ka go senola fa baanelwa ba le babedi ba ka itshola ka mokgwa o o farologaneng mo lebakeng le le lengwe mme moanelwa a le mongwe ena a ka itshola ka mokgwa o o sa tshwaneng mo mabakeng a a tshwanang. Brink (1987:83) o supa phetogo e ya moanelwa ka go botsa dipotso ka mokgwa o o latelang:

"Hoekom reageer twee karakters op verskillende maniere op dieselfde situasie? Hoekom reageer een-en-dieselfde karakter soms verskillend in vergelykbare situasies?"

Se, se totobatsa gore go a dumelesega le go amogelesega fa moanelwa a itshola ka mokgwa o o sa tshwaneng mo mabakeng a a farologaneng. Moanelwa o sa ntse e bile a ka itshola go farologane mo lebakeng le le lengwe, a ka nna jaana jaanong mme moragonyana a nna gape ka mokgwa o mongwe.

Fa go latlhelwa bofofu mo go Mangomo, Thuso jaaka moanelwamogolo, o bontshitse diphetogo tse di thibang letsatsi mo tsamaong ya gagwe ya botshelo mo setlhangweng. Thuso o ne a sa ema felo go le gongwe, go tloga bosimaneng go fitlha e nna monna a bo a swa, o supile go tsiboga ka mekgwa e e farologaneng a laolwa ke mabaka a o neng a iphitlhela a le mo go ona. Mo go Lehudu, le teng, go bonala ntlha e e botlhokwa e ya botshelo e bong go fetogafetoga ga baanelwa go supa fa maemo le mabaka a botshelo a ba ama ka mekgwa e e farologaneng. Semenogi le ena o simolola e le mosimanyana go fitlhela e nna monnatia mme a eta a itshola ka mekgwa e e farologaneng go supa fa a tshela. O etile a wela ka lehudu mme a kgaratlha go fitlha a le tlhatloga a bona katlego.

Kgaolo ya botlhano e sedimositse ka botlalo go latela ka mo botshelo bo etileng bo ama Semenogi ka teng le go senogelwa ke mokgwa o a neng a bo tsibogela ka gona.

Mmileng o atlegile go dirisa lephatana le la tshwantshanyo. Mo dipading tsoopedi tse di fa isong go bonala baanelwa ba ba simolotseng ba itsiwe ka mokgwa mongwe o o rileng mme ba felela ba itsiwe ka o mongwe o o farologaneng le wa ntlha gotlhelele. Se, se neela baanelwa ba ga Mmileng go nna ba madi le nama tota e seng ba mmopa.

6.2.2.5 DITSHWANISHO LE DIPHAROLOGANYO KA GA BAANELWA

Go tlhagelela ntle le pelaelo gore Mmileng ga a a ikaega ka go tlhagisa baanelwa ba gagwe ka go ba tshwantsha le go ba farologanya le mafelo a ba iphitlhelang mo go ona. Kamano ya moanelwa le lefelo la gagwe e ka

senola mokgwa o o rileng wa botho mo go ena mme wa mo kgomarela go itsiwe ka ona. Ntlha e, e gateletswe ke Rimmon-Kenan (1983:67) fa a tshwaela ka go re:

"A character's physical surroundings, as well as his human environment, are also often used as a trait-connoting metonymies."

Mmileng o dirisitse mokgwa o go le gonnye mo ditlhangweng tse pedi tse di fa isong.

Mo go Mangomo, moanelwamogolo Thuso, o tlhagisiwa fela e le ngwana wa ga Selepe yo o humileng mme go se bonolo go tshwantshanya Thuso le legae kana tikologo e a fitlhelwang mo go yona. Legae la gaabo le lentle, le tlhokomelesegile ka difenitshara tsa maemo mme ga go bonale ka gope gore go ka swetswa fela ka ponyo ya leitlho fa Thuso e le ngwana wa lelapa leo. Ditebego tsa ga Selepe mo go Mangomo le tsona ga di mo kae ka tlhamalalo fa e le motho yo o itsholetseng, yo o tswang mo lelapeng le le sa tswang go kaiwa. O rwala ditlhako tse di legaba ka fa tlase, o tlhabiwa ke ditshetlho a ntse a di rwele mme o itsholetse gonne ka Setswana khumo ya monna ke kgomo.

Mo go Lehudu le teng Semenogi e bong moanelwamogolo o tsalwa mo lelapeng la batho ba ba itsholetseng, ba ba ratang molao le tolamo mme le ena ga go bonale ka gope a itshotse le go apara jaaka ngwana wa mohumi. Ga a bonale ka gope a ja mafura a loruo lwa gaabo, o tlhagelela e le ngwana wa naga mme botshelo ba gagwe ka bophara a bo tshelela mo nageng.

Go bonala jalo gore Mmileng ga a senole mekgwa ya baanelwa ba gagwe go le kalo ka go ba bapisa le go ba farologanya le tikologo ya bona. Ke fao le fao fa mmuisi a ka itemogelang tlhagiso ya mokgwa kana maemo a botshelo ka tikologo mo go Mmileng. Mo go Lehudu motlhala o, o bonala ka Ngaka Legare, yo o neng a nna mo ntlong e e kgatlhisang pele mme e rile botshelo bo mo tlhanogela, a tlhoboga go fitlhela le tulo ya gagwe e lebega tota jaaka ya motho a itlhobogile. Ka nako e ya mathata mo ga Legare, legae la gagwe le ne le se na bonno e bile le kaega e le la batho ba tsenyetsane marumo ka fa dikobong. Fa a itharabologelwa, o bonala mo tulong e e kgatlhisang gape, e e tshwanelang motho a le mo boitumelong e bile e kaiwa ke batho fa e le kwa pele ka matlomo.

Mo go Mangomo le teng, Seitiso le Seeng ba senolwa mekgwa ke tikologo e ba fitlhelwang mo go yona. Ba senoga jaaka batho ba ba tshelang ka ntwana, ba betsana ka ditulo mme mo bofelong di sala di kgwetlha. Rre Selepe o wela dingalo a re o ba jela nala, o wa ka setulo, o wela dingalo ka ntlha ya thoto ya lapa la ga Seitiso e e sa boneng tlhokomelo.

Tlhagiso ya ntlo ya ga Selepe mo go Mangomo le ya ga Mokgalajwe mo go Lehudu ga di a tlhagisetswa mabaka a boanedi go le kalo. Di neilwe fela gore babuisi ba kgone go itse gore Selepe le Mokgalajwe ba ne ba nna mo tikologong tse di ntseng jang. Di ka thusa babuisi gape go lemoga fa matlo kana yona tikologo ya baanelwa ba, e ka tshwantshanngwa bonolo le ya batho bangwe mo botshelong.

6.3 GO TSHWANA LE GO FAROLOGANA GA BOANEDI MO GO MANGOMO LE LEHUDU

6.3.1 TSHWANO

Go bonala tshwano e kgolo mo tlhagisong ya boanedi ba dipadi tse pedi tse di fa isong. Mkwadi o kgotsofaditse maphata le maphatana otlhe a boanedi ka tsona mme a di gapa ka go tshwana go kgotsofatsa:

- Tshwantsho ka tlhamalalo le
- Tshwantsho e e sa tlhamalalang.

Mo go tsona tsoopedi, baanelwa botlhe ba tlhagisitswe go kgotsofatsa maphata otlhe a boanedi jaaka go bonetse ka moanelwa Thuso le Semenogi e le dikainyana fela. Mo lephataneng la tshwantsho ka tlhamalalo bobedi ba bona ga bo ipolele ka gope jaaka baanelwabagolo ba le bantsi ba dira mo dipading. Thuso mo go Mangomo, o tlhagelela a le puo e khutshwane gonne o ipolela fela ka motlha wa bofelo fa a ikotlhaya, a kaya fa a sa tshwanelwa ke boitshwarelo. Semenogi mo go Lehudu le ena o tlhagelela a le puo e khutshwane mme a ikitsise babuisi ka ditiro thata. O utlwala a itshenola fela motlhang a neng a kaela Mfiedi ka tlhamalalo fa ena a sa rate puo e telele mme babuisi ba mo itse go aname ka ntlha ya ditiro tsa gagwe.

Mo karolwaneng ya teo ya maina, mkwadi o dirisitse baanelwabagolo go arabela maina a le mantsinyana mo tsamaong ya ditiragalo. Mo go Mangomo, mkwadi o letlile Thuso go arabela maina a le mararo e bong Thuso, Leny, rraagwe Rralonao. Mo go Lehudu le teng Semenogi o arabela maina a le mmalwanyana. Ona ke Semenogi, Rasebabetsane le Sebabi. Se, se supa ntle le pelaelo gore moanelwa a le mongwe a ka bidiwa le go itsiwe ka maina a le mmalwa go ya ka mabaka.

Fa go latlhelwa bofofu mo tshwantshong e e sa tlhamalalang mo karolwaneng ya ditshwantsho-pharologanyo, mokwadi o tlhagisitse Thuso mo go Mangomo le Semenogi mo go Lehudu e le bana ba bahumi ba kgomo. Bagolo ba bona ba rata molao le tolamo mme bona ga ba itshole le go itlhagisa jaaka mmuisi a ka solofela. Mmuisi a ka solofela go ba bona ba apara maphatsiphatsi, ba ikgantsha mme e bile ba ipolela fa e le bana ba malapa a a rileng.

Thuso o fetoga selo fela se se senang mosola, o itshenola jalo ka ditiro go fitlhelela rraagwe a hupediwa ke setlhabi, a ikela badimong. Semenogi le ena o itseela tsela ya gagwe, rraagwe le mmaagwe ba ne ba leka go mo ruta molao le tolamo, o ikela le naga go fitlhelela mmaagwe a ikela badimong. Rraagwe o batlile go ipolaya ka ntlha ya dikgarakgatshego tse di tlholwang ke ena.

Mokwadi o senotse baanelwa Thuso le Semenogi ka botlalo ka lephatana la ipoapoeletso mo tshwantshong e e sa tlhamalalang ka go ba dirisa ditiro tse di utlwalang go ba senola mekgwa ya leruri e ba ka itsiweng ka yona.

Ka lephatana le, o dirisitse Thuso a dira tiro e le nngwe gantsi mme e re a tsewa jaaka motho yo o rileng jaaka botlhokatsebe, go nna ntwadumela go bo go kgodisa, go amogelesega e bile go sa belaetse. Mokwadi o dirile fela jalo ka Semenogi go kaiwa jaaka thuntsebe go ageletswe mo ditirong di le mmalwa tseo di kgotsofatsang go mo kaya jalo.

6.3.2 PHAROLOGANO

Fa go latlhelwa bofofu mo teong ya maina, e le karolwana ya tshwantsho e e sa tlhamalalang go bonala pharologano ka maina a baanelwabagolo jaaka ba

dirisiwa thata e le dikai mo kgaolong e. Mabaka a teo ya maina a bona a a farologana.

- Mo go Mangomo: Thuso o teilwe leina, go k^hobilwe fa ka Setswana leina le ya boreelelong mme le rotloediwa ke mabaka a ngwana o tsalelwang mo go ona. Rraagwe Thuso o ne a sa bolo go nna mogama-a-ikotelela fa mmaagwe a sa bolo go nna masila-a-ikgotlheletsa. Ba mo taya leina le gonne ba bona ba filwe yo o tla ba thusang e bong Thuso.
- Mo go Lehudu: Semenogi ke leina fela le moanelwa a le neilweng ke batsadi, e se fa ba kaya gore a menogane le botshelo. Fa mmuisi a sala ditiro le ditiragalo tsa ga Semenogi morago, ke gona a lemogang fa leina le, le mo tshwanela e bile le tshwanela ditiro tsa gagwe mo botshelong ba setlhangwa se gonne o tlhagelela a menogana le go sokasokana le botshelo.

Mo bofelong, mmuisi a ka fetsa ka go re maina oomabedi a ile boreelelong le fa a sa tewa ka mabaka a a tshwanang.

Pharologano e nngwe e bonala ka bona baanelwabagolo mo lephataneng la diphetogo tsa baanelwa mo tshwantshong e e sa tlhamalalang. Baanelwa boobabedi ba etile ba fetoga mo go kgodisang mo botshelong ba bona fela diphetogo tse di sa ba ungwele maungo a a tshwanang.

Mo go Mangomo, Thuso o etile a fetoga jaaka sethalo sa 4.2.1.2 (d) se kaya. Diphetogo tsa gagwe di feleditse di mo tliseditse tatlhego fela gonne o felela a ipolaile ka a itlhobogile, a ipona fa a sa tshwanelwa ke boitshwarelo. O thantse lomapo lo le tsebeng, o bona botoka e le go ikgatisa terene. Mo go Lehudu, Semenogi o etile a fetoga a mekamekana le botshelo, go le thata fela jaaka sethalo sa 5.2.1.2(d) se kaile.

Diphetogo tsa gagwe di mo ungwela molemo, botshelo bo bošwa, o bona katlego, o feleletsa e le mogokgo wa sekolo e bile a agisane le rraagwe, ba epetse dilepe le marumo, go rena kagiso fela.

Ka go rialo mokwadi o totile botshelo mo phatleng gonne bo sa tshole batho ka go tshwana go ya go ile. Baanelwa ba bangwe ba simolola e le diganana mme ba feleletse e le batho, fa ba bangwe ba etegela, ba felela ba bodile kana gona ba dirile jaaka Thuso, ba ipolaile. Diphetogo tsa baanelwa ba, di a kgodisa e bile di a dumelesega gonne dikao tsa mofuta o wa botshelo ba ga Thuso le Semenogi di le dintsi mo botshelong ba nnete.

6.4 KONOTELELO

Baanelwa ba ga Mmileng, ba utlwala ba tshela, o atlegisitswe ke go ba neela fela ka mafoko. O dirisitse malepa a le mantsi go senola mekgwa, maikutlo, dikakanyo, dipuo le dipopego tsa baanelwa gore babuisi ba kgone go ba ipopela mo menaganong ya bona. O kgotsofaditse tlhagiso ya ga Cohen (1973:37) e e reng:

"'Characterization'...is the art of creating fictional characters in words...to give them human identity."

O kgonne ka jalo go itlhamela baanelwa le go kgona go ba tshwantsha ka mafoko gore ba utlwale le go bonala mo menaganong ya babuisi jaaka batho ba madi le nama e seng ba mmopa.

Baanelwa ba ga Mmileng, ga go belaetse, ba kgotsofatsa tlhagiso ya boanedi jaaka e tlhagelela mo kgaolong ya boraro ka sethalo sa 3.6, baanelwa ba gagwe ba tlhagelela ka botlalo go kgotsofatsa tshwantsho e e tlhamaletseng le e e sa tlhamalalang.

Boanedi ba dipadi tse pedi tse di sekasekilweng mo tirong e, bo ntsheditswe maswe a dinala gonne tsotlhe tse di tlhagisiwang ka baanelwa mo go tsona di nolofalela babuisi go di dumela le go inyalanya natso.

Ka go rialo, dipadi tse di tlhoka gotlhelele baanelwa ba mmopa mme di senola ba madi le nama fela ka ntlha ya tlhagiso e e tlhwatlhwa ya baanelwa ka mokwadi.

Tlhagiso e e maemo mantle ya ga Mmileng, M.T. e supa fa a na le magokonyane otlhe go a dirisa, e le go ntshetsa fa tsatsing fa kgolo le kgatelopele di le motlele mo bokwading ba gagwe. Se, se senolwa ke mokgwa o a etileng a pekanya setaele sa gagwe ka teng go tlhagisa baanelwa. Go tloga mo go Mangomo go ya go Lehudu go bontshitse tshutatshuto e e kgodisang ka mokwadi gore ga a a ema lefelo le le lengwe mme gotlhe mo a go dirang go ntse go jesa diakolo. Ga go belaetse fa mo dipading tse di fa isong e bong Mangomo le Lehudu ka mokwadi a le mongwe go bonala go tshwana foo le foo le go farologana fale le fale. Se, se supa gore mokwadi o a tshela mme e bile o eta a fetoga ka setaele sa gagwe go supa kgolo le tswelelopele.